

MARTA KŁAK-AMBROŹKIEWICZ

Muzeum Narodowe w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0002-9956-7730>

...WYCZERPAĆ NAJPRZÓD WSZELKIE ŹRÓDŁA DO TEGOŻ PRZEDMIOTU – JAN MATEJKO

Związek i bliskość Jana Matejki z rzeczą, przedmiotem czy artefaktem najlepiej oddaje słowo jego dawnego profesora Władysława Łuszczkiewicza:

Dziecię Krakowa zlał się z pomnikami grodu, należał do osobliwości i pamiątek miasta, a gdy go brakło, to jakby runął jeden z gmachów, pełen wspomnień dawnej wielkości. Pamięć wielkiego krakowianina przeszła teraz na własność całego kraju – duch mistrza rozwiął się po ziemiach polskich i panuje wszędzie nad umysłami rodaków¹.

Mędzy innymi właśnie W. Łuszczkiewiczowi J. Matejko zawdzięczał umiejętność rejestrowania przeszłości, ocalanie przedmiotów i wydarzeń. Jan Matejko to nie tylko utalentowany malarz, wychowawca wielu pokoleń polskich artystów, lecz także badacz starożytności, wielbiciel zabytków, kolekcjoner. Właściciel kolekcji artefaktów, unikatowych przedmiotów związanych z bohaterami historii. Biografia rzeczy, w biografii malarza, w biografii dzieła, w biografii domu, który stał się muzeum. Dzieje odtworzone na podstawie źródeł – kwitów, inwentarzy, fotografii, korespondencji – zgodnie z mottem artysty: „wyczerpać najprzód wszelkie źródła do tegoż przedmiotu”.

W jednej z rozmów z sekretarzem J. Matejko wypowiedział słowa zanotowane przez Mariana Gorzkowskiego:

Przystępując do jakiejś pracy artystycznej Matejko, jak nieraz mi potem wspominał, miał stałą i niewzruszoną zasadę: „wyczerpać najprzód wszelkie źródła do tegoż przedmiotu i dopiero wtedy do malowania obrazu przystąpić. Chce

¹ W. Łuszczkiewicz, *Jan Matejko. Szkic do życiorysu Mistrza*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1893, szp. 97.

– mawiał on zwykle – mieć w osobie to przekonanie wewnętrzne, że kończąc obraz i podpisując na nim moje nazwisko, tak go skończyłem jak tylko mogłem najlepiej”².

Jan Matejko urodzony w 1838 r. w Krakowie jako dziewiąte dziecko nauczyciela muzyki Franciszka Matejki, Czecha osiadłego w Polsce (wyznania katolickiego), i Joanny Karoliny Rossberg (wyznania ewangelickiego), córki krakowskiego siodlarza, dorastał w skromnych warunkach. Po śmierci matki (w 1845 r.) w wychowaniu dzieci pomagała ojcu jej siostra Katarzyna z Rossbergów Zamoyska. W rodzinie o korzeniach czesko-niemieckich dzieci wzrastały w atmosferze umiłowania polskiej historii. Bracia przyszłego artysty – Zygmunt i Edmund – brali udział w Wiośnie Ludów (1848 r.). Najstarszy – Franciszek – pracował jako adiunkt Biblioteki Jagiellońskiej i to on przynosił do domu książki oraz ryciny historyczne, które zafascynowały młodego J. Matejkę. Po ukończeniu szkoły św. Barbary uczył się on w gimnazjum św. Anny. W wieku 14 lat został przyjęty do krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Od 1846 r. Kraków znajdował się w granicach Cesarstwa Austriackiego; Szkoła Sztuk Pięknych w Krakowie podlegała Ministerstwu Wyznań i Oświaty w Wiedniu. Życie w tym czasie w Krakowie tak opisał Władysław Sabowski:

Najsmutniejsze to chwile w dziejach Krakowa; ulice całe zawałone gruzami, których obywatelstwo nie sprząta nawet, bo wszystkich opanowuje jakaś apatia [...]. Na Wawelu, gdzie zasiadali królowie, teraz dom przytułku dla starców niedołężnych i kalek lub koszary dla wojska, w ratuszu burmistrzuje urzędnik mianowany przez namiestnictwo, armaty stojące na Rynku przed odwachem strzegą, by przypadkiem spod kapoty mieszczańskiej nie wyjrzała rogata, polska dusza [...]. Gruzy, niedola, nędza, panowanie niemczyzny – oto obraz Krakowa do roku 1860³.

Pasje kolekcjonerskie J. Matejki budzą się jeszcze w czasach dziecięcych. Jego przyjaciel malarz, Izydor Jabłoński, wspominał:

[...] gromadził kawałki materyi rozmaitych, szmatki, płatki, limliki, wstążki, frędzle, galonki, które mu były pomocne jako wzory barw i łamania się światła na fałdach niby draperyi⁴.

² M. Gorzkowski, *Jan Matejko. Epoka od r. 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1993, s. 4–5.

³ R. Grodecki, K. Lepszy, J. Feldman, *Kraków i ziemia krakowska*, Lwów 1934, s. 233.

⁴ I. Jabłoński, *Wspomnienia o Matejce*, Lwów 1912, s. 11.

Natomiast o zainteresowaniach kolegi historią pisał:

W zapalczywych dyskusjach z dziedziny historii pomiędzy Tadeuszem Wojciechowskim, Ludwikiem Kubalą, nieraz był pokonanym, gdyż jego: „a bo to prawda!” nie zawsze było uzasadnione przekonywującymi argumentami. Dziwna rzecz, że wobec tylu odwiedzających Jana, nie spotkało się tam w pracowni Józefa Szujskiego, a znali się dobrze, schodzili w pracowni P. Filippiego, u Franciszka; fotografowali się w grupie 1863 r. i wszystko, co wyszło z druku Szujskiego, skwapliwie czytał [dostarczone przez brata Franciszka – M.K.-A.] i nie zaniedbał słyszeć w teatrze jego utworów, oceniając, a jednak czuć było, że pomiędzy nimi jakby ten najszczytniejszy zakład stanął – kto więcej zdoła dla sprawy Ojczyzny zdziałać?⁵

Początki zbioru kolekcjonerskiego sięgają lat pięćdziesiątych XIX w., kiedy to jako student krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych J. Matejko po raz pierwszy mógł zobaczyć dzieła sztuki prezentowane na Wystawie Dawnych Mistrzów (1854 r.) oraz na Wystawie Krakowskich Starożytności (1855 r.). W Krakowie nie było wówczas muzeów publicznych, stąd wymienione wystawy cieszyły się ogromną popularnością i były kilkakrotnie przedłużane. Przyszły artysta kopiował dawne portrety, badał technikę starych obrazów i rysował z natury zabytkowe przedmioty. Zainteresowanie J. Matejki przeszłością i zabytkami było ogromne. Uczestniczył w pracach Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych Towarzystwa Naukowego, którego był członkiem od roku 1862, w komisjach konserwatorskich i muzealnych. Studiował wiedzę z historii i sztuki:

Matejko ma wiele dawnych naukowych notatek i książeczek, w których zapisywał to, co niegdyś odczytał. Mając lat kilkanaście, już pracował nad sobą, studiował dzieła dotyczące malarstwa architektury; gdy Łepkowski niedawno dziwił się, że nie odbywając nauk ściśle akademickich ma jednak tak gruntowne o architekturze pojęcia, Matejko mu odpowiedział, że nad naukami pracował w domu⁶.

Na przykładzie kilku dzieł malarza można ukazać niezwykley związek rzeczy – artefaktu w kolekcji z realium malarskim. W 1864 r., w związku z pięćsetną rocznicą założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego, krakowskie Towarzystwo Naukowe przystąpiło do odnowienia grobowca Kazimierza Wielkiego. W dniu 14 czerwca 1869 r., w trakcie prac renowacyjnych, natrafiono wewnątrz sarkofagu na insygnia i szczątki królewskie. Jan Matejko uczestniczył w komisyjnym otwieraniu królewskiego grobu i przy tej okazji wykonał

⁵ *Ibidem*, s. 59.

⁶ M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*, s. 177.

szkice ołówkowe czaszki królewskiej, insygniów i ostróg króla Kazimierza Wielkiego. Jeszcze w tym samym roku namalował obraz olejny, przedstawiający to ważne dla badań nad historią Polski wydarzenie.

Ryc. 1. *Wnętrze grobu Kazimierza Wielkiego*, MNK IX-9. Matejko Jan (1838–1893) [autor], 1869, olej, deska wys. 60,5 cm, szer. 47,5 cm

Obraz przedstawia wnętrze grobu rozświetlone pochodnią wsuniętą przez otwór wybity w murze. Do środka zagląda młody mężczyzna, nadając przedstawieniu aury odkrywanej właśnie tajemnicy. We wnętrzu widać szczątki trumny, tkanin, kości, czaszkę w koronie i berło. Nieco udramatyzowana przez artystę kompozycja nawiązuje do autentycznego wydarzenia. Kolekcja ma także związek z warsztatem artystycznym malarza i odegrała ogromną rolę w jego twórczości. Wiele zabytkowych przedmiotów pochodzących ze zbioru stało się rekwizytami do jego obrazów, bowiem jedną z głównych reguł warsztatu J. Matejki było przedstawienie konkretnych przedmiotów.

Ryc. 2. Szkic do obrazu *Wnętrze grobu Kazimierza Wielkiego* – Studium berła, IX-776. Matejko Jan (1838–1893) [autor], około 1869, wys. 30,5 cm, szer. 21,5 cm rysunek, ołówek papier

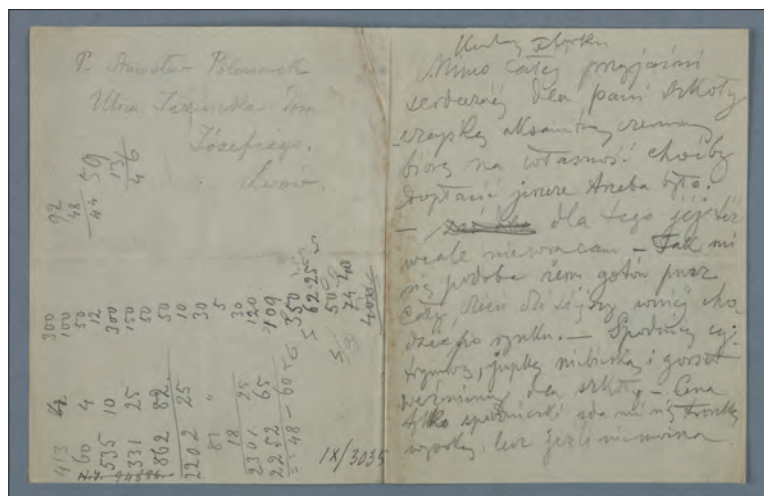
Ryc. 3. Szkic do obrazu *Wnętrze grobu Kazimierza Wielkiego* – Studium z natury ostróg królewskich, MNK IX-779. Matejko Jan (1838–1893) [autor], 1869, wys. 21,5 cm, szer. 30,5 cm rysunek, karton, ołówek

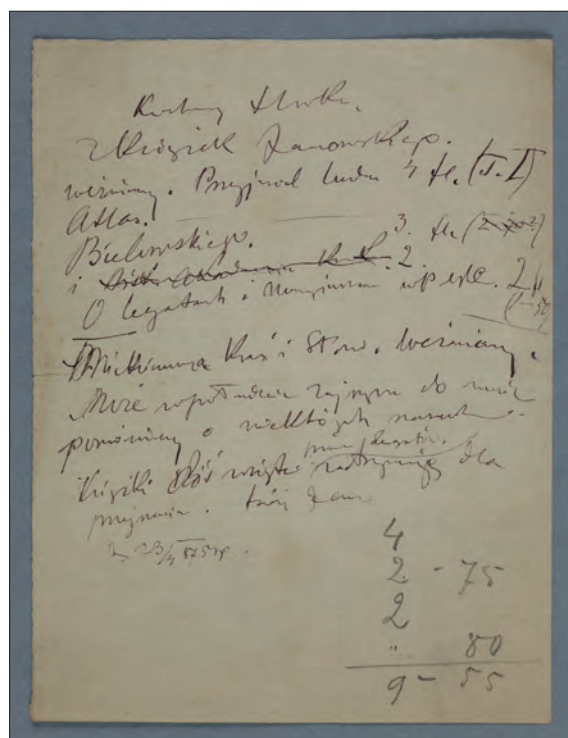
Ryc. 4. Korona grobowa Zygmunta I Starego, MNK IX-3623. XVI wiek, wymiary: wys. 10 cm, szer. 19 cm, śr. 19 cm, złocenie, srebro, złoto

W tym czasie moda na kolekcjonowanie pamiątek narodowych i tzw. starożytności rozpowszechniła się w Krakowie szczególnie mocno. A przecież już w dzieciństwie J. Matejko zbierał tkaniny. Równocześnie zaczął tworzyć swój „skarbczyk”. Stworzył zespół rysunków i przerysów-kopii ze starych rycin, obrazów, rzeźb, architektury i rzemiosła artystycznego. Jan Matejko gromadził zbiory przez ponad trzydzieści lat, pozyskując je w różnorodny sposób. Często pomagali mu w tym przyjaciele i znajomi, jak Izydor Jabłoński (1835–1905), Florian Cynk (1838–1912), Marian Gorzkowski (1830–1911) czy Józef Łepkowski (1826–1894). Powszechnie wiadomo o jego zamiłowaniu do zabytkowych przedmiotów, stąd też często otrzymywał takowe do kolekcji. Seweryna Czajkowska (b.d.) ofiarowała J. Matejce kilka przedmiotów ze swojej kolekcji, Tomasz Pryliński (1842–1895) ofiarował pięć głów rzeźbionych w drzewie, Izydor Jabłoński – czepce, a sekretarz J. Matejki, Marian Gorzkowski, ofiarował artyście kilka cennych zabytków. Jako osoba bardzo popularna J. Matejko często otrzymywał wartościowe dary także od anonimowych ofiarodawców. Do takiego zdarzenia doszło między innymi przy „podrzuceniu” do domu malarza korony grobowej Zygmunta I Starego czy żupana wuja Jana III Sobieskiego.

W 1873 r. przeprowadził się wraz z rodziną do domu przy ulicy Floriańskiej 41 w Krakowie. W domu, w którym się urodził, wiele cennych nabytków kolekcjonerskich pełniło także funkcję użytkową: meble, tkaniny, rzemiosło

Ryc. 5. List Jana Matejki do Floriana Cynka w sprawie kupna przez P. Abramowicza czapki aksamitnej, spodnicy cytrynowej, jubki niebieskiej, gorsetu i gobelinu, MNK IX-3035. 6 kwietnia 1875

Ryc. 6. List Jana Matejki do Floriana Cynka w sprawie zakupu książek od Janowskiego, MNK IX-3037. 23 kwietnia 1875

artystyczne, czyniąc siedzibę rodziny modną i atrakcyjną. W ostatnich miesiącach życia J. Matejko zaoferował swoje zbiory Wydziałowi Krajowemu we Lwowie⁷. Opisał je także szczegółowo. Artyście nie udało się doprowadzić do sprzedaży bądź przekazania całej kolekcji jakiemuś muzeum, ale po jego śmierci ideę prezentacji kolekcji realizuje muzeum biograficzne.

Jak pisał Zdzisław Żygulski, kompozycje J. Matejki zawierają trzy elementy: wierność historyczną, wierność ideologiczną oraz wierność przedmiotową. Ta wierność przedmiotowa, uwiarygodniana dzięki studiom nad artefaktami, miała dla J. Matejki ogromne znaczenie⁸.

Wśród wielu podróży, jakie odbył, najbardziej interesującą rozpoczął we wrześniu 1872 r. na zaproszenie kuzyna. Udał się z żoną przez Bałkany, Warnę na Bliski Wschód. Przez kilka tygodni przebywał tam u swojego kuzyna Henryka Gropplera (1822–1887)⁹. Uległ fascynacji Wschodem. Interesowały go jak zwykle zabytki, architektura i niezwykle rzemiosło artystyczne. W grupie artefaktów przywiezionych przez J. Matejkę znajdują się tureckie i perskie dywany, tkaniny namiotowe i makaty. Zbiory malarza obejmują również broń i ubiór wojskowy pochodzący przede wszystkim z Persji. Janowi Matejce udało się stworzyć zbiór – własną zbrojownię, która do dziś zachowała się w zbiorach jego muzeum biograficznego. Liczy ona ponad 90 obiektów. Do kolekcji należą fragmenty uzbrojenia polskiej husarii, uzbrojenia zachodnioeuropejskiego oraz uzbrojenia wschodniego¹⁰. Z dostarczeniem do Krakowa zakupionych podczas wояży przedmiotów było sporo kłopotów związanych z ekspedycją, jak i opłatami celnymi. Zawilość spraw malarz opisał w jednym z listów do kuzyna:

Mój drogi Henryku! zaledwie jedną sprawę z Tobą zdołałem załatwić, już drugą z pod pachy wyciągam [to trochę niepoetycznie – M.K.-A.]. Oto po całkowitym spłaceniu u Wolffa [jeszcze przed Bożym Narodzeniem – M.K.-A.] resztującej zaliczki, jakoś mi łaskaw był dać na drogę, ciągnąć Cię myślę z innej strony. Brat mój Kazimierz od dawna przygotował dla Ciebie paczkę z książkami i dziennikami, jakie trzymasz w kraju, – czekał tylko na moje dodatki, o których chcę mówić.

⁷ Pisma Jana Matejki do Wydziału Krajowego we Lwowie z dnia 2 czerwca 1893 r., Zbiory Domu Jana Matejki w Krakowie (dalej: ZDJM).

⁸ Z. Żygulski jun., *Uzbrojenie w „Hołdzie Pruskim” J. Matejki – przyczynek do problemu warsztatu malarskiego artysty oraz do dziejów muzealnictwa i kolekcjonerstwa polskiego*, „Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1953”, t. 3, Kraków 1957, s. 21–60.

⁹ M. Szukiewicz, *Stambulski epizod w życiu Matejki*, [w:] *Matejko – studia i szkice*, Kraków 1938, s. 100–104.

¹⁰ Z. Żygulski jun., *Jan Matejko jako znawca broni*, [w:] *Studia do dziejów dawnego uzbrojenia i ubioru wojskowego*, cz. 8, Kraków 1982, s. 51–75.

1-mo. Ponieważ nie wiem, czy Żona moja wygotowała lub wybudowała już list do Siostry, a nie wiem, czy w razie przeciwnym wygotuje jeszcze lub wybuduje takowy, przeto w zastępstwie chwilowym proszę o łaskawe a serdeczne przyjęcie drobiazgów, jakie w Kaziowej paczce znajdziecie tj. 12 łyżeczek do czarnej kawy, i kilku mich szkieł, które razem nakleić każcie sobie na karton większy niż ćwiartka wielkości Waszego domu dla uczczenia rzeczy tak znakomitych jak te, które odbieracie.

2-do. Kubek zaś z załączonym listem racz przesłać p. Różyckiemu w Brusie, a raczej chłopczykowi jego którego do chrztu św. trzymać miałem.

3-tio. Marsza Beethovenowskiego mimo całej usilności nie znalazłem w księgarni, musiałem zapisać dopiero, a nie chcąc już dłużej marudzić, bez tegoż list posyłam. Wkrótce skończę Kopernika, fotografię, więc postaram się w akompaniamencie marszowym kurierem wypędzić z Krakowa.

Balot z dywanami otrzymałem dawno, miałem opłacić od niego cła, coś nie pamiętam 805, 678, 910, 139, 800, 000, 397, 853, 210, 000, 000 florenów a wszystko srebrem, ale dzięki najłaskawszemu wstawieniu się Najjaśniejszej Pani Akademii Umiejętności w Krakowie zostałem zwolniony od tego haraczu tytułem jej członka nie honorowego, ale nadzwyczajnie niezwykłego, jakim po dziś dzień jeszcze jestem. Żałowałem tylko, że nie znalazłem skrzynki, którą darowaną miałem wobec świadków 150-ciu, a o którą upomnieć się nie omieszkać jeszcze kiedyś, gdy np. ów dywan czerwony w palmy od Ludwika nabędziemy lub inne graty bezecne sprowadzać będziemy. Nie całuję Was wcale, bom zły okropnie na Was wszystkich i wszystko, co tylko na kuli ziemskiej się znajduje pod słońcem. Bóg z Wami.

Jan, nadworny malarz króla polskiego

Jaśkowi Bóg zapłać za opakowanie. Wszystko w najlepszym porządku doszło bez najmniejszego uszkodzenia. Od Żony mojej i dziatwy pozdrowienia dla Wujostwa tureckiego¹¹.

Jan Matejko kilkakrotnie planował podróż do Włoch. Udał się tam wspólnie z żoną w roku 1878. Przebywał w Trieście, Wenecji, Neapolu, Padwie, Bolonii i Florencji. Zwiedzał nie tylko zabytki architektury, ale też skarbcze uniwersyteckie, biblioteki i antykwariaty. Podróż ta również wzbogaciła zbiory kolekcjonerskie artysty¹². Kupował dużo, wykonywał szereg dokumentacji. Stworzył również Gabinet Kostiumów w kierowanej przez siebie Krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych. Wszystko to przynosiło niezwykle efekty

¹¹ List Jana Matejki do Henryka Gropplera, Kraków 1873 r., ZDJM.

¹² „Zrobiłem tu wielkie głupstwo, kupiłem za kilka milionów mebli. [...] Signorowi Rietti, antykwariuszowi zapłaciłem tu 1000 franków, resztę zaś zwrócę po powrocie do Krakowa, to jest gdy odbiorę rzeczy kupione od niego [...]. Drobiazgi niektóre wysłane stąd zatrzymać proszę bez pokazywania komu bądź, również jak ornat przeznaczony do Pleszowa. Dla szkoły chcę jutro wziąć 100 fotografii z tutejszej galerii obrazów, wydam więc znowu trochę pieniędzy [...]” – z listu Jana Matejki do Mariana Gorzkowskiego z 20 listopada 1878 r. *Cit. per:* M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*, s. 180.

w pracy artystycznej i dydaktycznej. Jeden z uczniów, Wincenty Wodzinowski (1866–1940), tak wspominał korektę swojej pracy przeprowadzoną przez dyrektora J. Matejkę:

Zdumiałem się jak z tego labiryntu nadzwyczajnie wyszedł, zachowawszy wszystkie szczegóły. Patrząc na jego robotę, która trwała z pół godziny, nauczyłem się więcej malowania fałd draperii aniżeli przez poprzednie parę lat gdzie profesorowie robili korektę i mieli wykład, jak się powinno malować¹³.

Współcześnie nadal trzon pozostającej pod opieką muzeum kolekcji stanowią tkaniny – ubiory, makaty, dodatki do stroju. Malarz zgromadził ubiory związane z minionymi epokami. Do kolekcji szat i paramentów liturgicznych należą także kapy kościelne, ornaty i dalmatyki – najstarsze, z wieku XV, aplikowane srebrnym czy złotym haftem. Wśród paramentów liturgicznych znajdują się rękawice, haftowane manipularze, stuły, palki i *velum*. Zainteresowanie J. Matejki strojem ludowym wyraża zbiór etnograficzny – stroje krakowskie i rzeszowskie, fragmenty stroju śląskiego, ozdoby stroju góralskiego, wreszcie ubiory z terenów Rosji i Bliskiego Wschodu – w większości z XVIII i XIX w. W bogatej tematycznie kolekcji J. Matejki znalazły się zabytki sztuki żydowskiej. Zgromadzone przez malarza *judaica* to przede wszystkim szereg elementów stroju: gorsety, bindy, załóżki oraz biżuteria datowana na wieki XVII i XVIII. Posiadał również imponującą kolekcję napierśników i czepców żydowskich. Wyróżniają się one bogactwem kompozycji oraz wielością zastosowanych technik zdobienia. Dziś są to zabytki o wyjątkowej wartości historycznej¹⁴. Zabytki sztuki złotniczej, łączące w sobie biżuterię, zegary, wyroby ludwisarskie i ślusarskie, to ponad 200 obiektów¹⁵.

Polskie rzemiosło artystyczne reprezentują przedmioty użytkowe związane z obyczajem ucztowania, wystroju wnętrz, a osiągnięcia złotników krakowskich drugiej połowy XIX w. ilustruje biżuteria zdobiona koralami oraz łańcuszki wykonane z połączanego mosiądzu, w większości projektowane przez Mistrza¹⁶. Swoisty „design” związany z przygotowywaniem rysunków dla złotników czy krawców dodatkowo podkreśla niezwykle związki artysty z przedmiotem. Z korespondencji na podstawie listów, biletów wizytowych i kwitów dowiadujemy się, że malarz kupował książki wydawane współ-

¹³ W. Wodzinowski, *Moje wspomnienia o Matejce*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1938, nr 31.

¹⁴ S. Odrzywolski, *Zabytki sztuki żydowskiej*, [w:] Krzysztofory R. 1982, Kraków 1986, s. 140–160.

¹⁵ M. Kłak-Ambrożkiewicz, *Złotnictwo z kolekcji Jana Matejki – katalog wystawy w Muzeum Sztuki Medalierskiej*, Wrocław 1999, s. 27.

¹⁶ Eadem, *Rzemiosło artystyczne z kolekcji Jana Matejki – katalog wystawy w Muzeum Mie-
dzi*, Legnica 1996, s. 26.

cznie oraz stare druki. Część księgozbioru zachowała się w zbiorach Muzeum Domu Jana Matejki i świadczy o szerokich zainteresowaniach artysty. Znajdują się tam dzieła klasyczne: *Kronika* Marcina Bielskiego (1495–1575) i Joachima Bielskiego (1540–1599), dzieła Długosza (1415–1480), *Roczniki krakowskie* i *Roczniki historyczne*, prace z dziedziny sztuki, filozofii, teologii etc. Z każdej podróży biblioteka wzbogacała się o zbiory książkowe, przewodniki po europejskich ekspozycjach muzealnych oraz fotografie.

Wśród zabytków sztuki gotyckiej wyróżniają się rzeźbione w drzewie kapitele z końca XV w. autorstwa Wita Stwosza (1447–1533). Jeden z oryginalnych kapiteli ostatniej kondygnacji Ołtarza Mariackiego, na których umieszczono stojące figury św. Wojciecha i św. Stanisława. Piętnastowieczne oryginały ze względu na zniszczenia zostały wymienione podczas restauracji ołtarza w latach 1866–1871. Polichromowany, sześcioboczny trzon oplata ornament z ażurowych, złożonych splotów, liści akantu. Rozszerzający się ku górze trzon nakrywa profilowane, sześcioboczne, złożone zwieńczenie.

Relacja Edwarda Łepkowskiego zawiera informację, że dwa gotyckie kapitele J. Matejko zabrał do swoich zbiorów w 1866 r., ratując je w ten sposób przed całkowitym zniszczeniem. Artysta był bardzo zaangażowany w ochronę krakowskich zabytków, należał do Komitetu Odbudowy Wawelu, brał udział w restauracji Sukiennic i kościoła Mariackiego. Jan Matejko od wczesnej młodości interesował się postacią i twórczością Wita Stwosza. Dochód z wystawy namalowanego przez siebie obrazu *Ociemniały Wit Stwosz z wnuczką* (1865 r.), jak również ze sprzedaży fotografii obrazu wykonanej przez Karola Beyera, przeznaczył na restaurację ołtarza w kościele Mariackim. Kapitele wraz z kamiennym żebrem, gipsową służką oraz szczytem gotyckiego tryptyku zostały подарowane do muzeum w 1897 r. przez Tadeusza Stryjeńskiego. Nie wiadomo jednak, w jaki sposób w ich posiadanie wszedł T. Stryjeński, który wielokrotnie współpracował z J. Matejką na rzecz ratowania krakowskich zabytków.

Artysta posiadał dwa tryptyki: tryptyk wotywny z pierwszej połowy XV wieku przedstawiający adorację Matki Boskiej, drugi – wykonany prawdopodobnie w latach 1515–1520 – przedstawia tzw. Dużą Rodzinę Najświętszej Marii Panny. Do zabytków gotyckich należy również rzeźbiona, drewniana skrzynia. Cenny i autentyczny jest także krzyż drewniany o późnoromańskiej formie z początku XIV w., wykonany z blachy miedzianej zdobionej przedstawieniem pasji i postaciami czterech ewangelistów. Współcześnie stanowią cenne świadectwo sztuki gotyckiej w Małopolsce.

Muzeum Narodowe w Krakowie wiele zawdzięcza J. Matejce, przede wszystkim nowatorskie podejście do polityki zarządzania zbiorami – ich gromadzenia, inwentaryzacji czy ekspozycji. W praktyce zajmował się tymi

sprawami wyłoniony spośród członków komitetu organizacyjnego wydział muzealny. 27 lipca 1883 r. powierzono Matejce przewodnictwo komitetowi, który organizował instytucję. Artysta wspólnie z Marianem Sokołowskim (1839–1911), historykiem sztuki, apelował o pozyskiwanie dzieł świadczących o historii kultury – zabytków malarstwa, rzeźby, sztuki cechowej, archeologii i rzemiosła artystycznego. Nabytki dokumentowano także fotograficznie. Jan Matejko szczególnie interesował się uzupełnianiem zbiorów muzealnych, a jednym z jego zamierzeń było włączenie do zbiorów wyrobów rzemiosła artystycznego, które bardzo cenił. Stawiał wysokie wymagania ekspozycji muzealnej, która, według niego, pełnić powinna rolę edukacyjną i wyrabiać poczucie piękna. Jednocześnie doceniał znaczenie zabytków mogących stanowić cenny materiał do badań.

W okresie kadencji J. Matejki zaczęto także formować dział sztuki cechowej, którego projektodawcą był profesor Mariann Sokołowski. Obok pozyskania cennych przedmiotów pochodzących z kościołów Małopolski rozpoczęto starania o nabycie zabytków cechów krakowskich. Wiele uwagi poświęcał również J. Matejko uzupełnianiu galerii obrazami współczesnych mu artystów¹⁷. Jako przewodniczący wydziału muzealnego odmawiał wyrażenia zgody na zakup w przypadku, gdy wniosek dyrekcji muzeum dotyczył nieznanego mu obrazu, nieprzedstawionego w oryginale lub co najmniej w postaci dokładnych fotografii. Interesował się zagadnieniami związanymi z konserwacją obiektów muzealnych, co omawiano wówczas na posiedzeniach wydziału¹⁸. Malarz przekazał ze swych zbiorów do Muzeum Narodowego między innymi Krucyfiks z Wiśnicza z 1500 r., obraz ze szkoły Łukasza Cranacha *Lukrecja* oraz medal pamiątkowy z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego.

Od początku działalności J. Matejko poświęcał wiele uwagi zabytkom architektury w mieście. W roku 1892, mimo jego ogromnych starań, Rada Miasta Krakowa podjęła decyzję o wyburzeniu zabudowań gmachu Świętego Ducha¹⁹. Od tej pory pozostawał w konflikcie z władzami Krakowa i w 1893 r., kilka miesięcy przed śmiercią, w trosce o przyszłe losy kolekcji zwrócił się do Wydziału Krajowego we Lwowie, oferując swoje zbiory do muzeum. Tak pisał:

¹⁷ „[...] Matejko był pierwszą osobą w zebraniach, w rzeczach sztuki głos jego stanowczy”, *cit. per: W. Łuszczkiewicz, Jan Matejko. Szkic...*, s. 97.

¹⁸ A. Kopff, *Rola Matejki w dziejach Muzeum Narodowego*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1953, t. 3, Kraków 1957, s. 14.

¹⁹ Kościół Św. Ducha położony na dzisiejszym pl. Św. Ducha w Krakowie został zburzony w związku z budową Teatru Miejskiego (obecnie im. J. Słowackiego).

Zbierając od dawna, jeszcze od rozpoczęcia na tle dziejowych wypadków prac moich malarskich, różne zabytki przeszłości, które przeważnie miały związek z historią kraju naszego i przyczyniły się do wyświecenia artystycznego ruchu w najrozmaitszym kierunku, miałem sposobność, a nieraz bardzo szczęśliwe zdarzenia, zgromadzić ważne i obfite źródło tychże zabytków z różnych epok starożytności. Wszystkie te zbiory stanowią jakby główną podstawę, przeznaczoną do muzealnych w kraju naszym, zbiorów. Ujęte w całość i umieszczone razem, mogłyby one zaciekać nie tylko tych wszystkich, którzy dziejami przeszłości trudnią się, lecz nawet i cały wykształcony ogół społeczeństwa naszego. Zbiór ten gromadziłem u mnie latami, a nie tylko pewna moja wprawa oraz wiedza w doborze i ocenianiu wartości tychże zabytków, lecz nadto szczęśliwe w różnych czasach zdarzenia i okoliczności, które nie łatwo i nie zawsze następują, stały się powodem, że mając dawniej nieco pieniędzy mogłem te zbiory kupować, zgromadzać i dotąd starannie je przechowywać u siebie. Ocknąwszy się jednak w starych już latach i osłabiony na zdrowiu, bałbym się, aby zbiór ten, z tyloletnim mozołem i kosztem nagromadzony, nie stracił na znaczeniu nie został rozproszony, albo częściowo po różnych miejscach porozdzielany, jak to się stało z niejednymi już zbiorami w naszym kraju²⁰.

Przekazania bądź sprzedaży kolekcji nie udało się J. Matejce sfinalizować. Natomiast Muzeum Narodowe w Krakowie w sprawozdaniu z działalności za rok 1908 udostępniło informacje związane ze zbiorami i domem artysty:

Instytucja Domu Matejki powołaną została – jak wiadomo – do życia przez związane ad hoc „Towarzystwo imienia Jana Matejki”, na którego czele stanął inicjator całego przedsięwzięcia Radca dworu prof. Marian Sokołowski. W lat niespełna 10 po nabyciu od spadkobierców Mistrza realności, zbiorów i artystycznej spuścizny, stworzonym zostało w dzisiejszej swej formie zewnętrznej to zaciszne, od piwnic do poddasza dziwnie jednolicie i harmonijnie skomponowane Muzeum²¹.

Artysta i kolekcjoner, tworząc dzieła malarskie, stał się jednocześnie mecenasem dla odbiorców jego sztuki, uwieczniając artefakty w obrazach oraz tworząc zbiór muzealny.

²⁰ M. Kłak-Ambrożkiewicz, *Rzemiosło artystyczne...*, s. 26.

²¹ *Sprawozdanie Dyrekcyi Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1908*, Kraków 1909, s. 8.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Zbiory Domu Jana Matejki w Krakowie

Korespondencja i pisma Jana Matejki.

Źródła drukowane i opracowania

Gorzkowski Marian, *Jan Matejko. Epoka od r. 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*. Kraków 1993.

Grodecki Roman, Lepszy Kazimierz, Feldman Józef, *Kraków i ziemia krakowska*, Lwów 1934.

Jabłoński Izidor., *Wspomnienia o Matejce*, Lwów 1912.

Kłak-Ambrożkiewicz Marta, *Rzemiosło artystyczne z kolekcji Jana Matejki – katalog wystawy w Muzeum Miedzi*, Legnica 1996.

Kłak-Ambrożkiewicz Marta, *Złotnictwo z kolekcji Jana Matejki – katalog wystawy w Muzeum Sztuki Medalierskiej*, Wrocław 1999.

Kopff Andrzej, *Rola Matejki w dziejach Muzeum Narodowego*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1953”, t. 3, Kraków 1957.

Łepkowski Edward, *Dom Jana Matejki*, Kraków 1957.

Łepkowski Edward, *Kolekcjonerstwo Jana Matejki*, „Muzealnictwo” 1956, nr 5.

Łuszczkiewicz Władysław, *Jan Matejko. Szkic do życiorysu Mistrza*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1893.

Odrzywolski Sławomir, *Zabytki sztuki żydowskiej*, [w:] Krzysztofory R. 1982, Kraków 1986, s. 140–160.

Sprawozdanie Dyrekcyi Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1908, Kraków 1909.

Szukiewicz Maciej, *Matejko – studia i szkice*, Kraków 1938.

Wilkoś J., *Towarzystwo imienia Jana Matejki*, [w:] 100 lat Domu Jana Matejki w Muzeum Narodowym w Krakowie, Kraków 2004.

Wodzinowski Wincenty, *Moje wspomnienia o Matejce*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1938, nr 31.

Wokół Wita Stwosza, red. D. Horzela, A. Organisty [kat. wyst.], Kraków 2005.

Żygulski Zdzisław jun., *Jan Matejko jako znawca broni*, [w:] *Studia do dziejów dawnego uzbrojenia i ubioru wojskowego*, cz. 8, Kraków 1982.

Żygulski Zdzisław jun., *Uzbrojenie w „Hołdzie Pruskim” J. Matejki – przyczynek do problemu warsztatu malarskiego artysty oraz do dziejów muzealnictwa i kolekcjonerstwa polskiego*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1953”, t. 3, Kraków 1957.

SUMMARY

...Exhaust all sources for this subject first – Jan Matejko

The biography of things, in the biography of the painter, in the biography of the work, in the biography of the house that became a museum. History recreated on the basis of sources – receipts, inventories, photographs, correspondence in accordance with the artist's motto.

Jan Matejko (1838–1893) is the author of more than three hundred twenty oil paintings, several thousand drawing sketches, a couple of hundred projects of the polychrome, stained glass, altars and statues. He was a titan, not only artistic. His paintings received the highest awards. Also, honorary memberships of the European artistic associations were bestowed on him. In 1873 Matejko took the management of Cracow Fine Arts School. Matejko the collector – artist, treated very often these monumental objects as the painting requisites not only in his own artistic enterprises but also in the works of students of The Krakow Academy of Art, which was headed by him in 1873–1893. The intention of Jan Matejko was the presentation of the collector's set for broad audience. Currently this idea is being realized as the permanent museum exposition and temporary exhibitions.

Keywords: the biography of things, the biography of the painter, Jan Matejko, the collector